

УДК 340.12 (477)

Світлана Анатоліївна Петrenchенко,
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри психології та соціальної роботи,
Хмельницький інститут соціальних
технологій Університету «Україна»,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-7329-0219
svet-petre@meta.ua

НАПРЯМИ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ВАЖКОПОРАНЕНИМ КОМБАТАНТАМ ПІД ЧАС СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ

У статті визначено напрями надання реабілітаційних послуг важкопораненим комбатантам у процесі їх соціально-психологічної адаптації. Проведене емпіричне дослідження з психологами, персоналом реабілітаційних центрів і комбатантами показало, що найбільш ефективнішими напрямками є індивідуальні консультації, групова підтримка та ресурсні тренінги. Основними бар'єрами залишаються нестача координації, стандартизованих програм і спеціалізованої підготовки персоналу.

Ключові слова: важкопоранені комбатанти, соціально-психологічна адаптація, реабілітація, реабілітаційні послуги, напрями реабілітації.

Svitlana Petrenchenko,
PhD of Legal Sciences, Associate Professor,
Department of Psychology and Social Work,
Khmelnyskyi Institute of Social Sciences
Technologies of the University «Ukraine»,
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7329-0219
svet-petre@meta.ua

DIRECTIONS FOR PROVIDING REHABILITATION SERVICES TO SERIOUSLY WOUNDED COMBATANTS DURING SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION

The article defines the areas of rehabilitation services provided to seriously wounded combatants in the process of their social and psychological adaptation. It is noted that as a result of the full-scale war in Ukraine, the number of seriously wounded combatants requiring comprehensive rehabilitation has increased significantly. Social and psychological adaptation plays a special role in this process, ensuring the return of military personnel to active life, maintaining psycho-emotional stability, and forming motivation and new life goals. The purpose of the article is to identify the main directions for providing rehabilitation services to seriously wounded combatants during their social and psychological adaptation. The analysis of scientific works, Ukrainian legislation, and the results of empirical research by psychologists, rehabilitation centre staff, and combatants were used. Questionnaires and surveys were used to collect data on psychological assistance practices, the difficulties faced by specialists, and the subjective assessment of the services received by recipients. The article clarifies the meaning of the terms «rehabilitation» and «rehabilitation services» and emphasises the importance of an interdisciplinary approach, continuity and individualisation of psychological rehabilitation work. The main areas of rehabilitation services are identified: crisis intervention, psychological counselling, psychotherapy, psychodiagnostics, family work, and resource training. According to the results of a survey of specialists, the most common areas are cognitive-behavioural therapy, body-oriented therapy, art therapy, and trauma-focused techniques. Combatants recognised individual counselling, group support, and motivational training as the most effective. At the same time, barriers were identified: the lack of standards for wartime, low coordination between medical and psychological services, and a lack of training in working with PTSD.

The results of the study emphasise the need to develop a unified model of psychological rehabilitation adapted to the conditions of war and the experience of combatants. Promising areas include strengthening interagency cooperation, training specialists, and implementing an individualised approach that takes into account the needs and resources of wounded military personnel.

Keywords: *seriously wounded combatants, social and psychological adaptation, rehabilitation, rehabilitation services, areas of rehabilitation.*

Через активні бойові дії, спричинені повномасштабним вторгненням РФ в Україну, різко зросла кількість важкопоранених військовослужбовців, які потребують фізичної, медичної, психологічної, соціальної та професійної реабілітації. Соціально-психологічна адаптація є важливою умовою їхнього повернення до активного життя, збереження психоемоційної стабільності, формування нових життєвих орієнтирів. Ефективність реабілітаційних послуг визначається наявністю індивідуальних особливостей, бойового досвіду, посттравматичних проявів і потребу в інтеграції у мирне середовище. Незважаючи на активну реалізацію програм реабілітації, досі спостерігається фрагментарність підходів, недостатність мультидисциплінарних команд, низький рівень координації між установами, нестача адаптованих до умов воєнного стану моделей реабілітації. У зв'язку з цим постає необхідність у системному науковому обґрунтуванні напрямів надання реабілітаційних послуг важкопораненим комбатантам з акцентом на соціально-психологічну адаптацію, які вивчали В. Альошенко [9], О. Блінов [1], О. Борисова [2; 3], Є. Гордієнко [4], О. Гульбс, О. Кобець [5], Дж. Креймеєр [8], С. Лебедєва, Я. Овсяннікова, Д. Похілько [6], Н. Пророк [8], І. Сніданко, І. Соколова, М. Ткалич, О. Фалова, Т. Шаповалова [10] та інші науковці.

Метою статті є визначення основних напрямів надання реабілітаційних послуг важкопораненим комбатантам під час їх соціально-психологічної адаптації. Поняття «реабілітація» у науковому і нормативному дискурсі розглядається як багатовимірне. Відповідно до Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», це – комплекс заходів, яких потребує особа, що зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування через стан здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [7]. Є. Гордієнко, О. Гульбс та О. Кобець звертають увагу на взаємозв'язку реабілітації із соціальною адаптацією та інтеграцією, розглядаючи її як відновлення життєдіяльності особистості у суспільстві [4, с. 209; 5, с. 101]. О. Борисова пропонує вживати термін «психореабілітація», підкреслюючи важливість відновлення порушених психічних функцій, викликаних важким бойовим стресом і психотравмами [2, с. 11]. Поняття «реабілітаційні послуги» В. Альошенко визначає як систему дій, спрямованих на забезпечення відновлення фізичних, психічних, соціальних функцій людини [9, с. 13]. Законодавчо вони ґрунтуються на принципах пацієнтоцентричності, своєчасності, послідовності, функціональної спрямованості та безперервності [7]. У психологічному контексті за О. Борисовою мають виключати ризики ретравматизації, враховувати кризові ситуації та індивідуальний стан людини [3, с. 4].

На основі аналізу наукових праць вчених, виділено термін «реабілітаційні послуги для важкопоранених комбатантів» як спеціалізований комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних і професійних заходів, які спрямовані на відновлення функціонального стану, адаптацію до нових життєвих умов і повернення до соціального середовища. Як підкреслюють О. Блінов та Я. Овсяннікова, психологічна реабілітація у військових госпіталях охоплює широкий спектр: психодіагностику, психокорекцію, психотерапію, роботу з сім'єю, створення сприятливого середовища, а також взаємодію з волонтерами й соціальними службами [1, с. 18; 6, с. 142]. Цілями реабілітаційних послуг є забезпечення максимально можливої якості життя, самостійності та участі поранених у соціумі. Як зазначено в Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», держава ставить за мету створення умов, які дозволяють особам з обмеженнями функціонування вести активне життя, мати доступ до інклюзивного середовища, отримати психологічну допомогу та освіту [7].

Психологічна реабілітація важкопоранених комбатантів, на думку Н. Пророк, М. Ткалич та Т. Шаповалової, передбачає комплекс заходів, спрямованих на подолання психічних наслідків травматичних подій, відновлення внутрішнього ресурсу та повернення до соціально активного життя. До основних напрямів таких послуг належать [8, с. 151; 10, с. 452]:

- кризове психологічне втручання (надання екстреної допомоги в гострих емоційних станах (шок, паніка, агресія, апатія тощо));
- психологічне консультування (індивідуальні або групові зустрічі з метою підтримки, нормалізації емоційного стану та формування конструктивних моделей поведінки);
- психотерапія (довготривала робота з подолання ПТСР, тривожних розладів, депресій, почуття провини вцілілого тощо);
- психодіагностика (виявлення рівня стресу, емоційного виснаження, психологічних ресурсів особистості для подальшого планування індивідуальної допомоги);
- робота з сім'єю (консультування близьких, психоедукація щодо особливостей стану військовослужбовця та способів підтримки);
- ресурсні тренінги та групи підтримки (спрямовані на підвищення стресостійкості, відновлення цілей життя, самооцінки, мотивації до соціальної активності).

Отже, психологічні реабілітаційні послуги охоплюють широкий спектр заходів, що спрямовані на відновлення психоемоційного стану, підтримку адаптації, підвищення якості життя комбатантів і їхніх родин. З метою виявлення найбільш ефективних напрямів надання реабілітаційних послуг важкопораненим комбатантам під час соціально-психологічної адаптації, визначення наявних проблемних зон у системі підтримки проведено емпіричне дослідження, завданнями якого було: 1) проаналізувати наявні практики надання психологічної реабілітації; 2) з'ясувати, які методи є найбільш дієвими з точки зору фахівців та самих комбатантів; 3) окреслити бар'єри, які перешкоджають ефективному відновленню важкопоранених комбатантів.

У дослідженні взяли участь психологи та важкопоранені комбатанти, які перебувають у процесі соціально-психологічної адаптації. Серед усіх респондентів понад 60 % були комбатанти, які мають бойові поранення, 40 % – психологи та інші фахівці, що надають реабілітаційні послуги. Усі опитування були анонімними з дотриманням етичних норм. Для цього було проведено анкетування із психологами та персоналом реабілітаційних центрів, щоб з'ясувати, які саме послуги вони надають, які методики використовують, які труднощі виникають. Питання стосувалися типів психологічних методів, які застосовують, видів поранень, які є найскладнішими для роботи, послуг, які є найбільш дієвими. Проведено опитування комбатантів, за допомогою якого важкопоранені оцінили ефективність отриманих психологічних реабілітаційних послуг. Питання були такими: Які послуги отримували? Що допомогло найбільше? Що не спрацювало? Чи відчули підтримку? Чи готові рекомендувати іншим?

Результати анкетування психологів та персоналу реабілітаційних центрів представлено на рис. 1. За даними анкетування, найпоширенішими у наданні реабілітаційних послуг з важкопораненими комбатантами є психологічне консультування (близько 85 % опитаних), психодіагностика (78 %), кризове втручання (65 %), робота з сім'єю (40 %) та групові тренінги, підтримка (35 %). Найчастіше застосовуються когнітивно-поведінкова терапія (62 %), методи тілесно-орієнтованої терапії (48 %), арттерапія та травмофокусовані техніки (46 %), нарративна терапія (30 %) та EMDR (18 %).

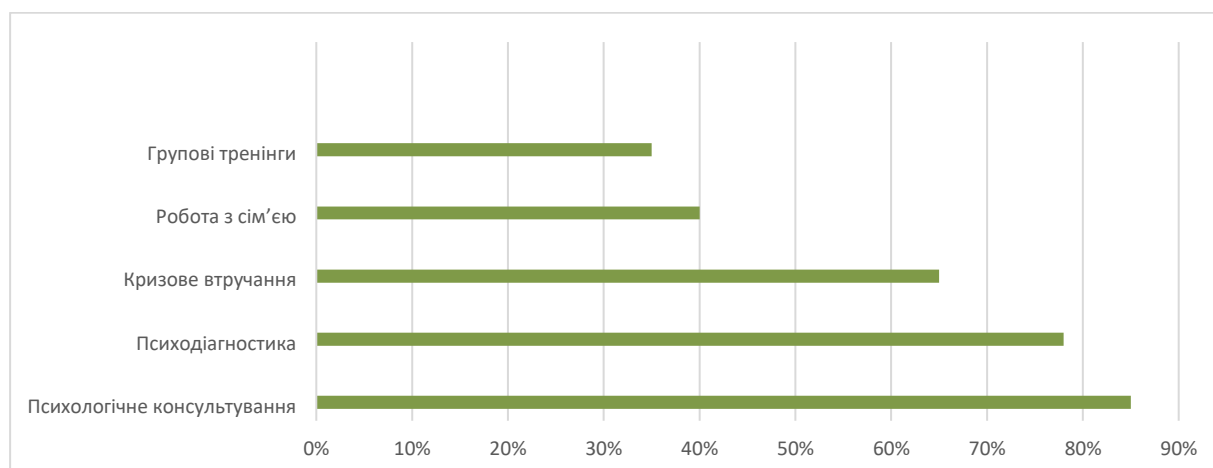

Рис. 1. Поширеність використання психологічних напрямів у реабілітації (у %)

Фахівці відзначили, що найскладніше працювати з комбатантами, які мають поєднані фізичні та психологічні травми (71 %), виражену емоційну відстороненість, агресію та почуття провини (64 %) та низьку мотивацію до реабілітації (52 %). Основними труднощами в роботі назвали відсутність достатньої координації з медичними службами (58 %), брак чітких стандартів і програм для воєнного часу (55 %), перевантаження персоналу й емоційне вигорання (49 %), недостатню підготовку для роботи з ПТСР у важкопоранених (45 %). Проведене опитування з комбатантами дало змогу отримати такі результати, які відображені на рис. 2.

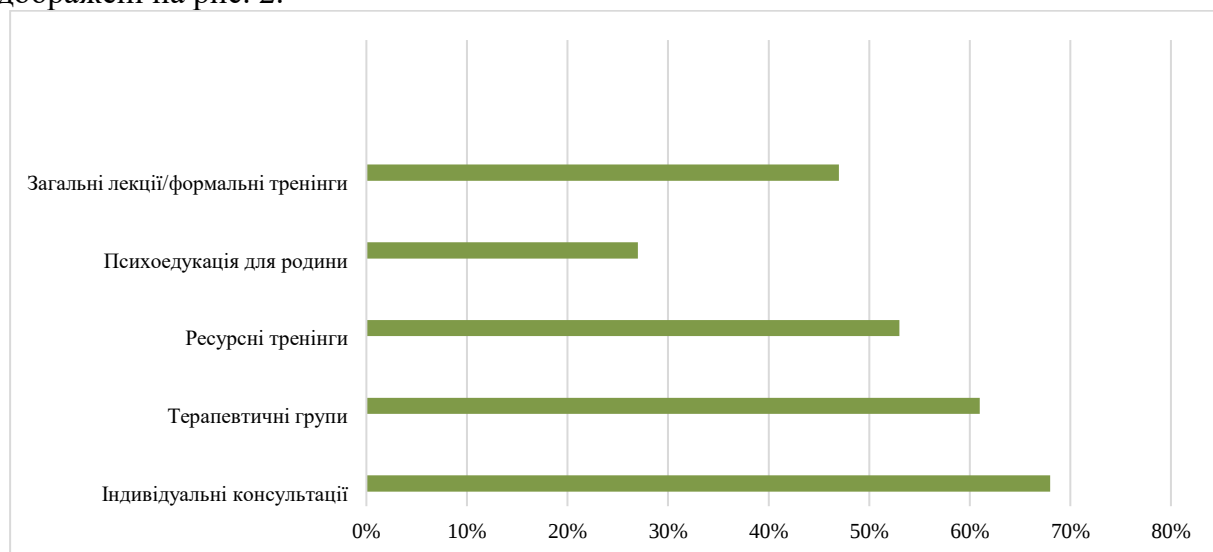

Рис. 2. Оцінка ефективності напрямів психологічної реабілітації комбатантами

Найбільшу ефективність комбатанти надавали індивідуальним консультаціям психолога (68 %), терапевтичним групам і спілкуванню з побратимами (61 %), ресурсним тренінгам з мотивації і відновлення (53 %). Психоедукацію для родини отримали менше респондентів (27 %), проте ті, хто її отримав, оцінили її високо. Найменш ефективними важкопоранені вважали загальні лекції або формальні тренінги без урахування бойового досвіду (47 %), методики, які здавалися відірваними від реальності (34 %) та відсутність індивідуального підходу (29 %). При цьому 72 % опитаних відчували підтримку, однак 28 % почувалися ізольованими, особливо під час тривалого перебування в лікувальних закладах. Майже 80 % комбатантів готові рекомендувати психологічну реабілітацію іншим, за умови, що

допомога буде неформальною, з розумінням їхнього бойового досвіду і без тиску. Отже, результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до психологічної реабілітації важкопоранених комбатантів із врахуванням їхнього бойового досвіду, мотивації та особистісних ресурсів. Найбільш ефективними респонденти визнали індивідуальні консультації, групову підтримку та ресурсні тренінги. Водночас виявлено низку бар'єрів, зокрема брак стандартизованих програм, координації між службами та підготовки персоналу до роботи з ПТСР. З огляду на це, перспективами подальших досліджень є адаптація сучасних теоретичних підходів до умов війни, посилення навчання фахівців та розробка єдиної моделі психореабілітаційної підтримки, яка буде спрямована на конкретного комбатанта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінов О. Організаційні ресурси психологічної реабілітації військовослужбовців. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, № 1 (25). 2022. С. 16–22.
2. Борисова О. О. Психореабілітація учасників/учасниць бойових дій як психологічна допомога другого рівня в Україні. *Наукові записки*, 2024. № 1 (3). С. 9–17.
3. Борисова О. О. Нариси з кабінету психореабілітації військових: методика «Карта бойового досвіду». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*, 2023. № 3. С. 1–6.
4. Гордієнко Є. П. Соціальна адаптація та психологічна реабілітація як засіб збереження соціального капіталу учасників бойових дій. *Актуальні проблеми державного управління*, 2019. № 2 (56). С. 208–215.
5. Гульбс О. А., Кобець О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 100–106.
6. Лебедева С. Ю., Овсяннікова Я. О., Похілько Д. С. Психологічна допомога та реабілітація учасників збройних конфліктів та фахівців ризиконебезпечних професій: світовий досвід. *Габітус*. 2023. № 45. С. 139–145.
7. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://surl.li/friygm> (дата звернення: 25.09.2025).
8. Пророк Н., Запорожець О., Креймеєр Дж. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
9. Aleschenko V. Medical and psychological rehabilitation of combatants and adaptation of its model to martial law conditions. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv Military-Special*, 2025. №2 (62). С. 12–18.
10. Tkalych M., Snyadanko I., Shapovalova T., Falova O., Sokolova I. Psychological rehabilitation of combatants in Ukraine from 2014 to 2021: statistics and current status. *Acta Neuropsychologica*, 2023. № 4. P. 441–455.

REFERENCES

1. Blinov, O. (2022). Orhanizatsiini resursy psykholohichnoi rehabilitatsii viiskovosluzhbovtziv [Organizational resources of psychological rehabilitation of military personnel]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 1 (25), 16–22 [in Ukrainian].
2. Borysova, O. O. (2024). Psykhorehabilitatsiya uchasnykiv/uchasnyts boiovykh dii yak psykholohichna dopomoha druhoho rivnia v Ukraini [Psychorehabilitation of combatants as a second-level psychological assistance in Ukraine]. *Naukovi zapysky*, 1 (3), 9–17 [in Ukrainian].
3. Borysova, O. O. (2023). Narysy z kabinetu psykhorehabilitatsii viiskovykh: metodyka «Karta boiovoho dosvidu» [Essays from the military psychorehabilitation office: The «Combat Experience Map» method]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho* 3, 1–6 [in Ukrainian].

4. Hordiienko, Y. P. (2019). Sotsialna adaptatsiia ta psykholohichna reabilitatsiia yak zasib zberezhennia sotsialnoho kapitalu uchasykiv boiovykh dii [Social adaptation and psychological rehabilitation as a means of preserving the social capital of combatants]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2 (56), 208–215 [in Ukrainian].
5. Hulbs, O. A., & Kobets, O. V. (2021). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia uchasykiv boiovykh dii [Social and psychological rehabilitation of combatants]. *Psykhologichnyi zhurnal*, 7, 100–106 [in Ukrainian].
6. Lebedieva, S. Yu., Ovsianikova, Ya. O., & Pokhilko, D. S. (2023). Psykholohichna dopomoha ta reabilitatsiia uchasykiv zbroinykh konfliktiv ta fakhivtsiv ryzykonebezpechnykh profesii: Svitovyi dosvid [Psychological assistance and rehabilitation of armed conflict participants and high-risk professionals: Global experience]. *Habitus*, 45, 139–145 [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia: vid 03.12.2020 № 1053-IX [Law of Ukraine on rehabilitation in healthcare dated December 3, 2020, No. 1053-IX] (stanom na 1 sich. 2025). URL://surl.li/friygk [in Ukrainian].
8. Prorok, N., Zaporozhets, O., & Kreimeyer, J. (2018). Osnovy reabilitatsiynoyi psykholohiyi: podolannya naslidkiv kryzy. Kyiv [in Ukrainian].
9. Aleschenko, V. (2025). Medical and psychological rehabilitation of combatants and adaptation of its model to martial law conditions. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv Military-Special*, 2 (62), 12–18.
10. Tkalych, M., Snyadanko, I., Shapovalova, T., Falova, O., & Sokolova, I. (2023). Psychological rehabilitation of combatants in Ukraine from 2014 to 2021: Statistics and current status. *Acta Neuropsychologica*, 4, 441–455.

Подано до редакції: 17.09.2025.